

“Altun Yaruk” İle İlgili Türkiye’deki Çalışmalara Bir Bakış

Akartürk Karahan*

1. Giriş:

Altun Yaruk, Uygur bilgini Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung tarafından X. yüzyılda, Çince’den Eski Uygurcaya çevrilen Mahayana Budizmine ait bir sutra kitabıdır. Eserin aslı Sanskritçedir. Sanskritçeden VIII. yüzyılda Çinceye, sonra X. yüzyılda da Çince’den Uygurcaya çevrilmiştir. Geç dönemde çevrilmiş olmasına rağmen, eserin dilinin VIII.-IX. yüzyıl Uygurcasının özelliklerini taşıdığı belirtilmektedir (Çağatay 1945: 3).

Orijinal (Sanskritçe) adı *Suvarnaprabhasa*, Çince versiyonunun adı *Jin Guangming Zuisheng Wang Jing*, Uygurca çevirisinin adı ise *altun önglög yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom iligi* “Altın renkli, parlak ışıklı, en üstün sutra hükümdarı” şeklinde Çince adının serbest çevirisidir (Shimin 2002: 1455). Literatürde ise kısaca *Altun Yaruk* biçimi yaygındır. Sutrannın adı, çeviricisi ve çevrildiği tarih eserde bir kaç yerde geçmektedir¹.

Eski Uygurca ile yazılmış en eksiksiz Budist belgesi niteliğindeki Altun Yaruk, 10 kitap (Uyg. *tegziñç*) ve 31 (Uyg. *bölük*) bölümden oluşmaktadır. Her

* Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ANKARA. e-posta: akartrk@yahoo.com

1 Altun Yarukta eserin çeviricisi, çevrildiği tarih vb. ile ilgili yer alan bilgiler şu şekildedir: *m(en tanvasın (?) açarı kumgantungnung ötügi üze tavuşgan yıl bişinç ayın tüpüt tilintin uygur tilinge evirtim:: ::* (Kaya 1991: 30/5). *tözün ulug bahşı nagarçunu üze yaratılmış sekiz ulug orunlartaki çaytlarning ögdisin m(en amogaşırı açarı enetkek tilintin türk uygur tilinçe t(e)ngri burkan toğmış ud yılın törtünç ay y(i)girmike ağıtarıp öz iligin koturu tegintim:: ::* (Kaya 1991: 33/13). [*yme kutlug öngdün ulug tavgaç ilinteki*] [*tayşing sıvşing alku şastırlarig ötgürmiş bodıs(a)t(a)v gıtsısamato atl(i)g açarı enetkek tilintin tavgaç tilinçe ağıtarmış bo y(a)vlak*] *kelyük bulganyuk yavız üdte koluda kinki boşgutlug bişbalıklıg şingkoşelitung tavgaç tilintin türk uygur tilinçe ikileyü evirmiş altun önglög y(a)ruk yaltrık kopda kötrülmüş nom iligi atl(i)g nom bitig bitiyü okıyu yadıltı.. sadu edgü.. yme kutlug bolsun:: ::* (Kaya 1991: 343/2). *yme kutlug öngdün ulug tavgaç ilinte tayşing sıvşing alku şastırlarig [kamağ nomlarig] ötgürmiş bodıs(a)t(a)v gıtsısam(a)tso atl(i)g açarı enetkek tilintin tavgaç tilinçe ev[irmiş] yene bo biş çöpdik kelyük bulganyuk yavız üdte koluda kinki boşgutlug bişbalıklıg şingkoşelitung tavgaç tilintin türk uygur tilinçe ikileyü evirmiş nom iligi sudur bitiyü tolu tükel boltı:: ::* (Kaya 1991: 673/13). *yme kutlug ulug t(a)vgaç ilinte tayşing sıvşing alku şast(i)rlarig kamağ nomlarig kalısız ötgürü toplu bilmiş boşgunmış bodıs(a)t(a)v gıtsısam(a)tso atl(i)g açarı.. enetkek tilintin tavgaç tilinçe evirmiş yene bo kelyük bulganyuk biş çöpik y(a)vlak üdteki kinki boşgutlug bişbalıklıg şingkoşelitung t(a)vgaç tilintin ikileyü türk tilinçe ağıtarmış..* (Kaya 1991: e1/4). ... [*gıtsı*] *sam(a)tso [atl(i)g açarı enetkek] tilintin [tavgaç tilinçe evi]rmış yene [bo kelyük] bulganyuk y(a)vlak [üdeki] kinki boşgutlug [bişbalıklıg şingkoşelitung [tavgaç tı]linton türk tilinçe [ev]irmiş* (Kaya 1991: e2/1).

kitapta Budizmle ilgili bir konu işlenir. Eser, Budizmin temellerini, felsefesini, Buda'nın menkıbe ve vaazlarını içermektedir. Diğer Eski Uygurca belgelere göre bu eserin zengin ve renkli bir içeriği vardır (Tekin 1959: 294).

Esere ait parçalar çeşitli bilimsel geziler sırasında gün yüzüne çıkarılmıştır. 1910 yılında, Altun Yaruk'a ait 397 yaprak el yazması Çin'in Gansu eyaletinin *Winshugu* bölgesinde, Rus bilim adamı Malov tarafından bulunmuştur. Bu nüsha şu anda Rusya'da Saint Petersburg Bilimler Akademisinin Doğu Dilleri (Asya) bölümünde muhafaza edilmektedir. Bu nüsha dışında Altun Yaruk'a ait bazı yazma parçaları ise İsveçli arkeolog F. Bergman tarafından Çin'in kuzey batısında 1927-1935 yılları arasında yapılan bilimsel gezi sırasında bulunmuştur. İkinci yazmaya ait yapraklar Stockholm Halk Müzesindedir (Shimin 2002: 1455). Esere ait bir diğer nüsha ise Çin'in Sincan (Xinjiang) Bölgesinde faaliyetlerini devam ettiren Alman arkeoloji ekibi tarafından Turfan ve civarında bulunmuştur. Bunlar Mainz koleksiyonunda ve Berlin-Branderburg Bilimler Akademisindedir.

Tamamına yakını bulunmuş olan eserin, en hacimli nüshası Petersburg'da muhafaza edilendir. Bu nüsha, Uygurca Altun Yarukların en yenisidir. 1687 yılında Tunhuang'da (Gansu) Sarı Uygurlar tarafından aslına sadık kalınarak tahta baskı tekniğiyle bastırılmıştır (Tekin 1959: 295). Petersburg'daki yazmaların tamamı, basma Uygur harfleriyle 1913-1917 yılları arasında dört cilt olarak R-M tarafından yayımlanmıştır (Bk. Radloff-Malov 1913-1917). Bunun dışında Radloff, Petersburg'da bulunan parçaları Uygur harfleriyle tıpkıbasım ve transkripsiyonunu Almanca çevirisi ile yayımlamış ancak hatalarını fark edip dağıtımını durdurmuştur. Radloff'un ölümünden sonra 1930'da Malov, bu eksik tercümeyle ilaveler yaparak eseri yeniden yayımlamıştır (Bk. Radloff 1930). Petersburg nüshası 1687'de istinsah edilmiş olmasına rağmen, dil özellikleri bakımından VIII.-X. yüzyıl Uygurcasına sadık kaldığı gözlenmektedir (Çağatay 1945: 3-5; Tekin 1959; Çetin 2012: 6). Almanların buldukları Altun Yaruk'a ait nüshalar ise ilk olarak Müller tarafından, bir kaç örnek hâlinde Çincesiyle karşılaştırılarak yayımlanmıştır (Tekin 1965: 29).

Uygur dönemine ait en hacimli eserlerden biri olan Altun Yaruk üzerine gerek metin neşri gerekse tanıtma, içerik vb. şekilde çok sayıda yayın yapılmıştır. Daha önce, Simone-Christiane Raschmann ve Ablet Semet, "Kommentierte Bibliographie von ausgewählten chinesischen und uigurischen Arbeiten zum Altun Yaruk Sudur" adlı bibliyografya denemelerinde Altun Yaruk ile ilgili seçilmiş otuz beş eseri değerlendirmişti (Raschmann-Semet 2006). Ancak, Türkiye'deki yayımlardan burada hiç söz edilmemiştir. S. Çağatay, Ş. Tekin, O. F. Sertkaya, M. Ölmez, C. Kaya, E. Uçar, Ö. Ayazlı, E. Çetin yayınlarında eserle ilgili dünyadaki belli başlı çalışmalara yer vermişlerdir. Bu makalede ise Altun Yaruk ile ilgili Türkiye'de çıkan tez, makale, kitap, tanıtma vb. yayınların

topluluğu değerlendirmesi yapılacak; Uygur Budizmine ait bu önemli eserle ilgili çalışmalarda ülkemizin hangi noktada olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Altun Yaruk İle İlgili Türkiye’deki Yayınlar:

Altun Yaruk’la ilgili Türkiye’deki ilk yayınlar, metni tanıtan ve metnin bir kısmını ele alan makaleler şeklindedir. Türkiye’de AY’tan ilk bahseden kişi, 1926 yılında Mehmet Fuat Köprülü olmuştur: **(1926) *Türk Edebiyatı Tarihi***. Buradaki Dinî Edebiyat Kalıntıları başlığında eserin adı şu şekilde geçmektedir: “Türklerin bir kısmı İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra da bu doğu havalisinde Budizm tesiri devam etti: M.S. XIII.-XIV. yüzyıllarda Beşbalığ şehrinde yaşayan bir Uygur tarafından Çince’den Türkçe’ye tercüme edilen Uygur harfleriyle yazılı Altun Yaruk adlı bir Sutra tercümesi bunu gösterir” (Köprülü 1926: 34). 1936 yılında R. R. Arat tarafından Altun Yaruk’taki Aç Pars Hikâyesi yayımlanmıştır: **(1936), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Uygur Devrine Ait Dil Örnekleri: Altun Yaruk***. Böylece Türkiye’de AY’ye ait ilk metin yayını Reşit Rahmeti Arat tarafından gerçekleştirilmiştir. Arat, kısa bir giriş ile Altun Yaruk’un X. kitapta (tegzinç) yer alan “Üç Prensle Pars (Prens Mahasatvi)” hikâyesinin R-M 607/08-616/10 arasındaki kısmının yazıçevrimini yapmıştır (Çağatay 1945: 15; Tekin 1959: 296; Ölmez 1991: 9; Kaya 1991: 39, Uçar 2009: 15). Arat, R-M yayınının tamamının da yazı çevirimini yapmaya başlamış, ancak çalışmasını tamamlayamamıştır. Arat’ın yarım kalan bu çalışması, Ankara’da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Arat Kütüphanesinde iki klasör içerisinde muhafaza edilmektedir (Sertkaya 1995: 416). Arat 1942’de, **“Uygurlarda İstihlallara Dair”** adlı makalesinde ise Altun Yaruk’tan büyük ölçüde faydalanmıştır.

Türkiye’de AY ile ilgili ilk önemli yayın, 1945 yılında Saadet Çağatay tarafından hazırlanmıştır: **(1945), *Altun Yaruk’tan iki parça: I. Küü Tav’ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza II. Üç Prensle Pars Hikâyesi (Prens Mahasatvi)***. Çağatay, kitabın giriş kısmında Altun Yaruk, yazarı, dili, nüshaları, yayınlar, bölüm başlıkları ve içerikleri hakkında detaylı bir incelemede bulunmuştur. Bu çalışmada, R-M’de 1-24/24 arasında (*süü ülüş*, önsözde) bulunan “Küü Tav’ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza” metninin yazıçevrimi, tercümesi ve izahları yapılmıştır. Bu kısmın Altun Yaruk’un aslında olmayan, sonradan AY’ye ilave edilmiş müstakil bir eser olduğu tahmin edilmektedir (Çağatay 1945: 12). Çağatay’ın belirttiğine göre bu metin ilk defa onun çalışmasında neşredilmektedir: “Metin elbet her bakımdan ilk defa yayınlanmaktadır. Gerçi duymuş fakat görmemiş olduğumuz Radloff’un ‘Altun Yaruk’ neşri varsa da, onun kullanışlı olup olmadığını ve içinde bu metnin de mevcut olup olmadığını bilmediğimizden, önümüzdeki metnin transkripsiyonu, tercümesi bütün izahlarla yalnız bize ait olduğundan, ilk neşir kelimesini cesaretle

kullanıyoruz.” (1945:14). Bu çalışmada ayrıca, daha önce Arat tarafından bir kısmı (R-M 607-616) yayımlanan, R-M 607/1-644/17 arasındaki “Üç Prense Pars Hikâyesi”nin yazı çevirimi, tercümesi, izahları da yapılmıştır. Çağatay, Arat’ın yayını yetersiz görerek, bu metnin de ilk kez kendisi tarafından yayımlandığını dile getirir (1945: 15). Bu çalışmaya metnin dil özellikleriyle ilgili izahlar ve söz dizimi (dizin) ile ikinci metnin Çince paralelinin W. Eberhard tarafından yapılmış Türkçe çevirisi de eklenmiştir (Ölmez 1991: 9; Kaya 1991: 39; Uçar 2009: 15). Çağatay’ın bu kitabı Gabain tarafından değerlendirilmiştir (Gabain 1945: 282-284). Altun Yaruk’un Türkiye’de tanınması ve Uygurcanın dil özelliklerinin tespitinde, Çağatay’ın çalışması o gün için önemlidir. Fakat metnin okunuşu ve anlamlandırılması, bugün için yetersiz kalmaktadır.

Şinasi Tekin’in, Altun Yaruk’un (*Suvarnaprabhāsa*) Çincesinin Almancaya tercüme edildiği Johannes Nobel yayını (bk. Nobel 1958) üzerine yazdığı (1959), “**Altun Yaruk’un Çincesinin Almanca’ya Tercümesi Dolayısıyla**” başlıklı makale ise tanıtmanın ötesinde, eserle ilgili bir monografi niteliğindedir. Makalede, Çinli çevirmen *I-tsing*’ten (*Gitso Samtso*) ve Uygur çevirmen *Şingko Şeli Tutung*’tan bahsedilmiş, Altun Yaruk’un diğer dillerdeki çevirilerine ve Uygurca nüshalarına değinilmiştir. Makalede, eserin önsözlerinden bahsedilmiş; AY’deki bölüm başlıkları belirlenmiş; Çincesi ile de karşılaştırılmıştır. Çincesinde olmayan cümleler, yerleri gösterilerek verilmiştir. Son olarak, *buyan evirmek* “sevabın tevcihi” adlı son sözü değerlendirilmiştir. Şinasi Tekin yukarıdaki tanıtımının devamında², “**Uygurlarda ‘Boşluk’ ve ‘Mutlak Hakikat’ Mefhumları Hakkında**” adlı makalesinde, Uygurlardaki “boşluk” (yok *kurug* = Skr. śūnyatā) ve “mutlak hakikat” (ertükteg = Skr. *bhūtataṭha*) kavramlarını incelemiştir (Ölmez 1991: 9–10; Uçar 2009: 16). Tekin’in “**Burkancı Uygurlarda Sekiz Türü Şuur Üzerine**” başlıklı makalesinde de Altun Yaruk’tan büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Şinasi Tekin (1963), “**Uygurlarda Sevâb Tevcihi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duâsı**”, başlıklı makalesinde, Uygurlardaki “sevap tevcihi” konusunu ele almış ve Altun Yaruk’un sonundaki *Buyan Evirmek* kısmını bu bağlamda değerlendirmiştir.

Yine Şinasi Tekin, eserin çevircisi *Şingko Şeli Tutung*’a ait, Altun Yaruk

2 Tekin, 1961’deki bir yayınında ise Altun Yaruk’un RM 40/14-42/11, 43/18-47/12 arasının transkripsiyonunu ve metnin açıklamasını yapmıştır. Ancak Türkiye dışındaki bir yayın olduğu için burada değerlendirilmeyecektir. Bk. Tekin, Şinasi (1961), “Über die buddhistische Trinitatslehre in der uigurischen Version des Goldglanz-Sutra”, *UAJ*, 33/1-2, s. 187-192. Bunun dışında, Tekin, Şinasi (1971), *Die Kapitel über die Bewußtseinlehre im uigurischen Goldglanzsutra (IX. und X.)*, Wiesbaden. Tekin, Şinasi (1987), “Altun Yaruk’un 20. Bölümü: İligler qanlarning köni törüsün aymak (=Rajaşastra)”, *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 11, s. 133-199. Şinasi Tekin (1988), “Gerhard Ehlers, Alttürkische Handschriften, Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daşakarmaparhāvādānamālā [Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD) Band XIII/10]; Fr. Steiner Verlag, Stuttgart 1987, x–170 sayfa ve 40 fotoğraf. Eski Türkçe Elyazmaları, 2. Kısım: *Altun Yaruk ve On Köti Amel ile İlgili Burkancı Hikâyeleri*”, *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 12, s. 293–302.

ve Hüen-tsang Biyografisinden başka bir eserden bahsettiği (1965), “**Uygur bilgini Singku Seli Tutung’un bilinmeyen yeni bir çevirisi Üzerine**” başlıklı makalesinde de Altun Yaruk ve nüshalarına değinmiştir. Yazar 1966’daki “**Buyan Evirmek (Sevabın Tevcihi)**” makalesinde, Altun Yaruk’a 1687 yılındaki son baskısına sonradan eklenen “*buyan evirmek*” bölümünü ele almıştır. Metin öncesinde metnin şekil özelliklerinden, dörtlük ve gramer aliterasyonlarının dağılımından bahsedilmiştir. R-M 678/01–686/21 arasındaki kısmın yazı çevirimi ve “tercüme denemesi”nin yapıldığı makalede dipnotlarla metne dair açıklamalarda da bulunulmuştur.

Osman Fikri Sertkaya (1986) eski Türk şiirini kapsamlı olarak değerlendirdiği “**Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış**” başlıklı makalesinde, Altun Yaruk’un nazım kısımları ve eserin sonuna eklenmiş olan Buyan Evirmek bölümünün katalog bilgileri hakkında bilgi vermiştir.

Talat Tekin (1986), “İslam Öncesi Türk Şiiri” başlıklı makalesinde Altun Yaruk’un R-M neşrindeki 618/16-21, 618/23-619/5, 619/22-620/8, 621/3-14, 626/3-8 ve 626/14-627/11 arasının transkripsiyonunu ve Türkiye Türkçesine çevirisini yapmıştır.

Reşit Rahmeti Arat (1991) *Eski Türk Şiiri* kitabında, daha önce Bang-Gabain tarafından 1930’da *Uigurische Studien* 208–210 sayfalarda yayımlanan Berlin Turfan Yazmaları arasındaki T III M 197 ve T III M 195 eski kayıt numaralı tahta baskı parça metinleri “istiğfar” başlığı altında yayımlamıştır.

Mehmet Ölmez (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm) (Suvarnaprabhasasutra)* adlı çalışmasında, R-M yayınının beşinci bölümü 131/1-199/20 arasının transkripsiyonunu, Türkiye Türkçesine çevirisini ve dizinini yapmıştır. Giriş bölümünde eser üzerine 1991’e kadar yapılan çalışmalar, metnin çevirmeni, metnin yazım özellikleri, yazı çevirimi, çeviri ve dizinde uygulanan yöntem hakkında bilgiler verilmiştir. Kaynakçanın ardından eserin esasını oluşturan metin, Türkiye Türkçesine çevirisi ve açıklamalar yer almaktadır. Dördüncü bölüm, çözümlemeli dizinden oluşmaktadır. Son olarak çalışmaya Nobel çevirisi, Çince metin ve Uygurca metnin tıpkıbasımları eklenmiştir. Ölmez’in çalışması, Altun Yaruk’un bir bölümünün kapsamlı ve modern bir biçimde Türkiye’de yapılan ilk yayınıdır ve burada uygulanan bilimsel yöntem sonraki çalışmalara da örnek teşkil etmiştir. Ölmez bu çalışmasından sonra “**Şingko Şeli Tutung ve Eski Uygurcanın Sözvarlığına Katkıları**” makalesinde ise Altun Yaruk’un çeviricisi Şingko Şeli Tutung ve çevirmenin bir diğer çevirisi olan *Huanzang Biyografisinin* söz varlığı üzerinde durmuştur.

Türkiye’de hazırlanan önemli çalışmalardan biri de Ceval Kaya’ya aittir: (1994), *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Çalışma Altun Yaruk’un

R-M yayınına dayanmaktadır. Burada Altun Yaruk'un tamamı Latin harflerine aktarılmış, metin "kısmen" Berlin yazmasındaki parça metinlerle karşılaştırması yapılmış ve metnin dizini hazırlanmıştır. Giriş kısmında, metin, yazarı, nüshaları ve konuyla ilgili yayınlar hakkında geniş bir Altun Yaruk monografisi verilmiştir. Kitabın sonundaki sözcük dizini 3560 madde başını; çekim ekleri dizini 692 maddeyi ihtiva etmektedir. Ayrıca eserde, metnin sıklık dizini ve sondan (tersine) dizini de yer almaktadır. Kaya'nın çalışmasının en ayırıcı tarafı, Altun Yaruk metninin transkripsiyonunun toplu hâlde verilerek bundan sonraki çalışmalara kaynak teşkil edebilecek geniş bir dizininin hazırlanmasıdır. Tanıtma-değerlendirme yazılarında M. Ölmez ve O. F. Sertkaya tarafından Kaya'nın çalışması değerlendirilmiş; Altun Yaruk ile ilgili genel bilgiler de verilmiştir (bk. Ölmez 1994, Sertkaya 1997).

Prof. Dr. Ceval Kaya danışmanlığında Uygurca Altun Yaruk'a ait belgeler yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu tezlerde Altun Yaruk'a ait Uygur harfli belgelerin harf çevirimi (transliterasyon), yazı çevirimi (transkripsiyon) yapılmış ve R-M nüshasındaki paralelleriyle aralarındaki nüsha farkları gösterilmiş; dizinleri hazırlanmıştır. Çalışmalarda, belgelerin orijinallerinin tıpkıbasımları da eklidir. Almanya'da Mainz koleksiyonunda ve Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisindeki Turfan koleksiyonunda korunan bu belgeler üzerine tez hazırlayan araştırmacılar ve hazırlanan belge numaraları şunlardır: Yahya Küçük (1-50), Ayhan Tergip (51-100), Alpay Sarıyıldız (101-150), Murat Elmalı (151-200), Yıldız Soydan (201-250), Ümit Özgür Demirci (251-300), Gürşat Polat (301-350), Gökhan Kütükçü (351-400), Yusuf Savaşçı (401-450), Mithat Usta (451-500), Şenol Korkmaz (501-550), Abdurrahman Seymen (551-600), Emel Topçu (601-650). Bu çalışmalar, Altun Yaruk'un nüshalarındaki düşmüş kısımların onarımı ve R-M yayınlarının doğrulanması açısından önemlidir. Prof. Dr. Mehmet Ölmez danışmanlığında Zemire Ahmet tarafından, daha önce Saadet Çağatay'ın yayımladığı Altun Yaruk'taki Aç Bars Öyküsü yeni okumalarla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Erdem Uçar, Altun Yaruk'un Petersburg nüshası V. Kitabını işlediği doktora tez çalışmasında, temel metin Berlin nüshası ile karşılaştırmalı olarak harf çevirimi ve yazı çevirimi şeklinde ortaya konulmuştur. Ayrıca metin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu metin üzerinde dil incelemesi yapılmıştır. İncelemede, temel metnin kısaca dilbilgisi özellikleri incelenmiş ve daha sonra açıklamalarla metindeki ifadeler ve kavramlar izah edilmiştir. Son olarak da temel metnin dizini verilmiştir. Yayımlanmamış doktora tez çalışmasının ardından Uçar, yine Altun Yaruk'a ait X. kitabın XXX. ve XXVIII. bölümlerini iki makalesinde işlemiştir. R-M neşri esas alınarak hazırlanan makalelerden ilki şudur: "Altun Yaruk Sudur X. Tegziñç, XXX. Bölök [R-M. 657/18-661/12]". Uçar, makalesinde R-M neşrinde 657/18-661/12 arasında yer alan

kısımların yazı çevirimi, harf çevirimini ve incelemesini yapmıştır³. Diğer makalesi de aynı yıla aittir: “**Bodhisattva Ruciraketu’nun Buddha’ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur, X. Tegzinç, XXVIII. Bölök [R-M. 649/09-653/07]**”. Burada ise R-M neşrindeki 649/09-653/07 arasında yer alan kısım işlenmiştir. Her iki çalışmada da eser, çeviricisi *Tutung*, nüshalar hakkında kısa bir giriş yapılmış; kullanılan yöntemden ve metnin içeriğinden bahsedilmiştir. Neşir (edisyon) kısmında, rehber metnin yazı çevirimi üstte, harf çevirimi altta olacak biçimde numaralandırılmış metni verilmiş, Berlin versiyonundaki fragmanların konkordanzı (sıralaması) **gösterilmiştir**. Türkiye Türkçesine aktarımın ardından açıklayıcı notlarla metin desteklenmiştir. Uçar’ın günümüz Alman Uyguristiğinde (Göttingen Ekolü) uygulanan modern yöntemlerle hazırladığı titiz araştırmalar, Altun Yaruk metin çalışmalarına önemli katkılardır.

2012 yılında çıkan yayınlardan bir diğeri de Özlem Ayazlı’ya ait: *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Daha önce hazırlanan doktora tezine dayanan çalışmada, Altun Yaruk’un altıncı kitabının karşılaştırmalı metin yayını yapılmıştır. Prof. Dr. Mehmet Ölmez’in Uygurca eserlerin bir dizi hâlinde yayımlanacağına dair sunuşuyla başlayan bu çalışma; esas olarak giriş, Berlin fragmanları, metin, çeviri, açıklamalar, dizin ve sonuç olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Budist Uygur Edebiyatı başlığı altında, Mahayana Sutralardan bahsedilmiştir. Altun Yaruk’a ait manzumelerin konu edildiği başlıktan sonra ise Altun Yaruk Sudur üzerine yapılan çalışmalar sıralanmıştır. Yöntem başlığı altında, Berlin Fragmanları, metin, metnin içeriği, çeviri yöntemi, açıklamalar ve dizinler hakkında bilgiler yer alır. Daha sonra Berlin fragmanlarının listesi, harf çevirimi ve yazı çevirimi yapılmıştır. Üçüncü bölümde metnin yazı çevirimi ve harf çevirimi yer yer dipnotlarla oluşturulmuştur. Ardından, 1331 satırdan oluşan metin, Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Mahāyāna Budizmine ait terminoloji, çeviride parantez içinde gösterilmiştir. Beşinci bölümdeki açıklamalarda Çince metin ile Uygurca metin karşılaştırılmıştır. Çalışma, dizinle son bulur. Dizin bölümü kendi içerisinde; İkilemeler, Uygurca-Çince, Çince-Uygurca olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. Sonuç ve Kaynakçadan sonra kitaba eklenen Berlin fragmanlarının web adresleri, tıpkı basımlar, R-M neşrinin fotokopileri, Çince metnin fotokopileri ve Nobel’in Almanca çevirisi kısımları, alan araştırmacıları için kolaylık sağlamaktadır.

2012 yılına ait son çalışmalardan biri de Dr. Engin Çetin’e aittir: *Altun Yaruk, Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*. Çetin, Berlin Bilimler

3 Uçar, çalıştığı kısmın daha önce Roger Finch ve Erkin Awqaliy tarafından yayımlandığını ancak kendisinin çalışmalardaki yazı çevirimi eksikliklerini giderip Türkiye Türkçesine kazandırmayı ve Altun Yaruk edisyon çalışmalarına katkı sağlamayı amaçladığını belirtmiştir.

Akademisinde bulunan Altun Yaruk'un yedinci kitabına ait metin parçalarının karşılaştırmalı metnini ortaya koymuş, bu kitabı Türkiye Türkçesine çevirmiş, notlarla açıklamış ve Uygurca, Uygurca-Çince, Çince-Uygurca şeklinde üç dizin olarak sözcükleri sıralamıştır. Çalışmanın "Giriş" kısmında kapsamlı olarak Altun Yaruk yazmaları, Yedinci Kitabın içeriği, bölümleri, nüsha farkları vb. konular ele alınmıştır. "Metin" kısmı iki bölümden oluşmaktadır. Burada öncelikle yedinci kitaba ait Berlin yazmalarının yazıçevirimi ve harfçevirimi yapılmıştır. Her yazma parçasının başında, o parça ile ilgili detaylı katalog bilgileri verilmiştir. Metin kısmının ikinci bölümünde ise karşılaştırmalı metin ortaya konmuştur. Bu metne dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Çeviri kısmında metnin Türkiye Türkçesiyle çevirisi yer almaktadır. Açıklamalar, Uygurca dizin-sözlük ve Uygurca-Çince söz karşılıkları, Çince-Uygurca söz karşılıkları listeleri ise çalışmanın bilimsel değerini yükselten, araştırmacılara kullanım kolaylığı sağlayan kısımlardır.

Metin neşirleri yanı sıra, Altun Yaruk'taki çeşitli dil bilgisi ve dil bilimi öğelerinin ele alındığı çalışmalar da yapılmıştır. Özlem Ayazlı'nın "Mahayana Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler", İdris Nebi Uysal'ın "Erte Sözcüğünün Altun Yaruk'ta Kullanılışı", Hüseyin Yıldız'ın "Eski Uygur Türkçesinde Bir Anlatım Özelliği: Altun Yaruk'ta Ek Tekrarları", Murat Elmalı'nın "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz" makaleleri örnek gösterilebilir.

3. Sonuç:

Görüldüğü gibi, Eski Uygurcaya ait önemli eserlerden biri olan Altun Yaruk ile ilgili Türkiye'deki çalışmalar her yıl artarak devam etmektedir. Türkiye'de önceleri eseri tanıtmaya, değerlendirme olarak başlayan yayımlar; sonrasında Altun Yaruk metninin parçalarının okunması, anlamlandırılması, metin onarımı, notlar, nüsha karşılaştırmaları vb. şekilde kapsamlı yayımlar olarak devam etmektedir. Bu yayımlar sayesinde ülkemizdeki Uyguristik çalışmalarında mesafe katedilmektedir.

Kaynaklar

- Ahmet, Zemire, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan 'Aç Bars' öyküsü (metin-çeviri-açıklamalar-sözlük)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [Arat] Reşid Rahmeti (1936), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Uygur Devrine Ait Dil Örnekleri: Altun Yaruk*, İstanbul, s. 1-8.
- Arat, Reşid Rahmeti (1942), "Uygurlarda İstihlamlara Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. 7, s. 56-94.
- Arat, Reşid Rahmeti (1991), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (3. baskı).
- Ayazlı, Özlem (2009), *Altun Yaruk Sudur VI. kitap*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Ayazlı, Özlem (2011), "Mahayana Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler", *Turkish Studies*, 6/1, s. 653-659.

- Ayazlı, Özlem (2012), *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Barutçu-Özönder, F. Sema (2002), “Eski Türklerde Dil ve Edebiyat”, *Türkler*, C. III, s. 481-501.
- Çağatay, Saadet** (1945), *Altun yaruktan iki parça: 1. Küü Tav’ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza 2. Üç Prense Pars hikâyesi (Prens Mahasatvi□)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Çetin, Engin (2012), *Altun Yaruk, Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Demirci, Ümit Özgür (2004), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (251-300)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Elmalı, Murat (2004), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (151-200)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Elmalı, Murat (2012), “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz”, *Acta Turcica*, Yıl: IV, S. 2/1, s.1-34.
- Gabain, Annemarie von (1945), “Saadet Ş. Çağatay, Altun Yaruk’tan İki Parça; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınları, No: 46, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No. 7, Ankara 1945, 6, 197 Seiten”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. 99, Heft. 2, s. 282-284.
- Kaya, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Şenol (2005), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (501-550)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Köprülü, M. Fuat (1926), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Matbaa, İstanbul.
- Küçük, Yahya (2003), *Uygurca Altun Yaruk’a ait 50 belge (1-50)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kütükcü, Gökhan (2004), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (351-400)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Nobel, Johannes (1958), *Suvarnaprabhasottamasutra. Das Goldglanz-Sutra, ein Sanskrittext des Mahayana-Buddhismus. I. Band. I-tsing’s chinesische Version*, Leiden.
- Ölmez, Mehmet (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm) (Suvarnaprabhasasutra)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara.
- Ölmez, Mehmet (1994), “Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin. Ceval Kaya. TDK Yay. Nr. 607, Ankara 1994, 911 s. (ISBN 975-160677-2)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 4, s. 214-215. (Tanıtma)
- Ölmez, Mehmet (1998), “Şingko Şeli Tutung ve Eski Uygurcanın Sözvarlığına Katkıları”, *Doğan Aksan Armağanı*, Ankara, s. 107-110.
- Polat, Gürşat (2004), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (301-350)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Raschmann, Simone-Christiane; Semet, Ablet (2006), “Kommentierte Bibliographie von ausgewählten chinesischen und uigurischen Arbeiten zum Altun Yaruk Sudur”, *UAJB*, 20, s. 233-240.
- R-M:** Radloff, W.- Malov, S. E. (1913-1917), *Suvarnaprabhasa (Sutra zolotogo bleska), Tekst’ uygurskoy redaksii*, St. Petersburg.
- Radloff, W. (1930), *Suvarnaprabhasa (Das Goldglanz-Sutra), Aus dem Türkischen ins Deutsche übersetzt*, nach dem Tode des Übersetzers mit Einleitung von S. E. Malov

- herausgegeben, BB XXVII, Leningrad.
- Raschmann, Simone-Christiane (1998), “Aus den Vorarbeiten F. W. K. Müllers zum Altun Yaruk Sudur”, *Bahşı Ögdisi, Klaus Röhrborn Armağanı*, (yay. J. P. Laut; M. Ölmez), Freiburg/ İstanbul, s. 295–304.
- Sarıyıldız, Alpay (2004), *Uygurca Altun Yaruk'a ait belgeler (101-150)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Savaşçı, Yusuf (2006), *Uygurca Altun Yaruk'a ait belgeler (401-450)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sertkaya, Osman Fikri (1997), “Türkiye’de Uygur Türkçesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış ve Eski Uygur Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yapılan Son Çalışmalar”, *TDAY Belleten* 1995, s. 411–431.
- Sertkaya, Osman Fikri (1986), “Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı I. (Eski Türk Şiiri)*, S. 409, s. 43-80.
- Seymen, Abdurrahman (2011), *Uygurca Altun Yaruk'a ait belgeler (551-600)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Shimin, Geng (2002), “Budist Uygur Edebiyatı”, *Türkler*, C. III, s. 786-800.
- Soydan, Yıldız (2004), *Uygurca Altun Yaruk'a ait belgeler (201-250)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tekin, Talat (1986), “İslam Öncesi Türk Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı I. (Eski Türk Şiiri)*, S. 409, s. 3-42.
- Tekin, Talat (1996), “Peter Zieme. Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch (BT XVIII). (Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung) Brepols 1996”, *TDA*, S. 6, s. 177–182. (Tanıtma).
- Tekin, Şinasi (1959), “Altun yaruk’un Çincesinin Almanca’ya Tercümesi Dolayısıyla”, *TDAY Belleten*, s. 293-309.
- Tekin, Şinasi (1961), “Über die buddhistische Trinitatslehre in der uigurischen Version des Goldglanz-Sutra”, *UAJ*, 33/1-2, s. 187-192.
- Tekin, Şinasi (1961), “Uygurlarda ‘Boşluk’ ve ‘Mutlak Hakikat’ Mefhumları Hakkında”, *Atatürk Üniversitesi 1960 Yılığ*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s. 79–87.
- Tekin, Şinasi (1963a), “Uygurlarda Sevâb Tevcihi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duası”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XII, 1962, s. 233–245.
- Tekin, Şinasi (1963b), “Burkancı Uygurlarda Sekiz Türlü Şuur Üzerine”, *Felsefe Arşivi*, S. 14, s. 97–107.
- Tekin, Şinasi (1965), “Uygur bilgini Sıngku Seli Tutung’un bilinmeyen yeni bir çevirisi Üzerine”, *TDAY Belleten*, s. 29-33.
- Tekin, Şinasi (1966), “Buyan Evirmek (Sevabın tevcihi)”, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s. 390-411.
- Tekin, Şinasi (1971), *Die Kapitel über die Bewußtseinlehre im uigurischen Goldglanzsutra (IX. und X.)*, Wiesbaden.
- Tekin, Şinasi (1987), “Altun yaruk’un 20. Bölümü: İlgiler qanlarının köni törüsün aymak (=Rajaştra)”, *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 11, s. 133-199.
- Tekin, Şinasi (1988), “Gerhard Ehlers, Alttürkische Handschriften, Teil 2: Das Goldglanzsutra und Daşakarmaparhâvâdânamâlâ Handschriften in Deutschland (VOHD) Band XIII/10]; Fr. Steiner Verlag, Stuttgart 1987, x–170 sayfa ve 40 fotoğraf: Eski Türkçe Elyaz-maları, 2. Kısım: Altun Yaruk ve On kötü amel ile ilgili Burkancı hikâ-yeleri”, *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 12, s. 293–302. (Tanıtma)
- Tenişev, Ethem R. (2002), “Kutadgu Bilig ve Altun Yaruk”, (çev. H. Hacıoğlu), İlmî

- Araştırmalar, S. 14, s. 221–230.
- Tergip, Ayhan (2003), *Uygurca Altun Yaruk’a ait belgeler (51-100)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Topçu, Emel (2011), *Uygurca Altun Yaruk’a Ait belgeler (601-650)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uçar, Erdem (2009), *Altun Yaruk Sudur V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Uçar, Erdem (2012a), “Altun Yaruk Sudur X. Tegziñç, XXX. Bölök [R-M. 657/18-661/12]”, *Gazi Türkiyat. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi. Journal of Turkology Research*, S. 10 (Bahar), s. 165-187.
- Uçar, Erdem (2012b), “Bodhisattva Ruciraketu’nun Buddha’ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur, X. Tegziñç, XXVIII. Bölök [R-M. 649/09-653/07]”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 4, s. 82-102.
- Usta, Mithat (2005), *Altun Yaruk’a ait belgeler (451-500)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uysal, İdris Nebi (2010), “Erte Sözcüğünün Altun Yaruk’ta Kullanılışı”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5/1, s. 249-257.
- Yıldız, Hüseyin (2011), “Eski Uygur Türkçesinde Bir Anlatım Özelliği: Altun Yaruk’ta Ek Tekrarları”, 2. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri)*, s. 1187-1216.